

Петро БІЛЯКОВСЬКИЙ

РІЗДВЯНО-СТРІТЕНСЬКИЙ ЦИКЛ ПОГОДНИХ ПЕРЕДБАЧЕНЬ В НАРОДНОМУ КАЛЕНДАРІ УКРАЇНЦІВ КАРПАТ

У статті на основі польових матеріалів, опублікованих джерел та історіографії автор аналізує довготривалі способи передбачення погоди, приурочені до зимового циклу календарних свят. Характеризує основні способи передбачення та об'єкти спостережень. Досліджує значення передбачень для сільськогосподарських робіт.

Ключові слова: Різдво, Стрітєння, передбачення, календар, погода.

Метою цієї розвідки є з'ясувати, яке місце посідав період зимових свят в метеорологічній практиці українців Карпат, а саме — за допомогою чого формувались прогностики, які були прив'язані до певних календарних віх. Предметом дослідження є способи передбачення погоди, а також спостереження за її станом для передбачення вдалого чи невдалого врожаю.

Зауважимо, що саме цей тип погодних передбачень, тобто за допомогою певних календарних дат, вчені відносять до сумнівних в достовірності, оскільки вони, на їхню думку, не мають під собою раціональної основи і не надають змоги точно спрогнозувати зміни у погоді, а радше можуть показувати початок певних тривалих проявів погоди, не прогнозуючи самих змін [12, с. 18; 16, с. 24].

Проте ці твердження потребують верифікації на основі етнографічних першоджерел, адже весь комплекс погодних передбачень за певними днями календаря можна вважати своєрідним вираженням народного досвіду, набутого під час багатовікового циклічного спостереження за явищами природи, внаслідок чого могли виробитись певні аналогії (зима — холод, літо — тепло), що згодом трансформувалися у стереотипи прогнозування, прикмети-передбачення, які і були прив'язані до народного сільськогосподарського календаря.

І саме ці свята, які можна вважати своєрідними віхами передбачення, одночасно виступали певними символічними межами (початку зими, весни, нового року, господарчого сезону), що і могло спричинити віру в те, що за спостереженням над певним об'єктом у ці вузлові дати можна визначити, що відбудеться у наступному періоді, зокрема передбачити погоду та урожай певних культур.

Зважаючи на це, необхідним є з'ясування побутування явищ прогнозування, визначення їх місця у загальній канві народних обрядодій, які проводились під час зимово-обрядового циклу календарних свят. Важливим є також з'ясування ареалу поширення окремих формул прогнозування та їх тлумачення. Це дасть змогу простежити шляхи трансформації цих прикмет та сучасний стан їх побутування.

На основі наявного фактичного матеріалу, зібраного відомими дослідниками кінця ХІХ — початку ХХ ст., Володимиром Шухевичом, Михайлом Зубрицьким, Антоном Онищуком, Юрієм Жатковичем, Раймундом Кайндлем, а також польових досліджень, проведених протягом 2005—2011 рр., мож-

на виділити такі комплекси погодних передбачень зимового циклу календарних свят. Різдвяно-новорічний (25 грудня — 13 січня) та Йордансько-Стрітенський (18 січня — 15 лютого).

Різдвяно-новорічний цикл охоплював погодні передбачення, що були приурочені та, як правило, проводились у переддень Різдва та у новорічну ніч. З огляду на джерельний матеріал, у цьому періоді можна виділити деякі підцикли, залежно від того, коли і як проводилось прогнозування.

Одним із таких підциклів було передбачення погоди через спостереження за її станом впродовж дванадцяти днів від Різдва. В народній інтерпретації у цей період можна визначити погоду на весь наступний рік, а саме — позначаючи кожен день відповідною назвою у послідовній номінації місяців року і спостерігаючи за погодними змінами можна було дізнатися, якою може бути погода у конкретному місяці. Згідно з описом М. Зубрицького, це робилось так: «Ворожит на погоду з 12 днів межі святи на погоду чи на слоту на 12 місяців. Різдво значить на лютий; як тепло через цілий день, то цілий лютий буде тепло, як тепло до полудня, то тепло буде в місяці до підпівня, а відтак буде сніг або слота» [18, с. 59]. Ці відомості підтверджуються, як згадками у науковій літературі, так і нашими польовими матеріалами з Старосамбірського району Львівської області. Зауважимо, ця прикмета побутує і в іншому варіанті, зокрема, вказуються різні дати початку періоду спостереження, а відтак і початку прогнозування. Згідно з польовими матеріалами, це міг бути як період від 25 грудня до 7 січня, так і проміжок часу від 7 до 19 січня. Це виразилось у побутуванні таких прогнозуючих практик: «[...]то від Різдва до Богоявлення — кожен новий день — новий місяць: Різдво показує на січень, інші дні на інші місяці. — Якщо в цей день погода погана, то буде погана погода на цілий місяць» [1, с. 3]; «Рахували до нового року дванадцять днів, і після нового року дванадцять днів, між якимись святами, і рахували понеділок — той місяць, вівторок — інший» [1, с. 6]; «Погоду на рік вгадували по погоді дванадцяти днів після «польського» Різдва, один день — один місяць» [1, с. 24]; «[...]від Різдва оті всі дні до другого святого вечора, які то дні показували. Різдво — на січень і т. д. Який день був добрий, та-

кий і місяць мав бути. А якщо був сніговий і дощовий, то місяць мав бути поганий. І так дванадцять днів» [1, с. 18].

Відомості про такий спосіб прогнозування зафіксовані також на теренах історико-етнографічної Волині [2, с. 15]. Про те, що таким чином «старі» люди передбачали погоду на Кубані, писав і Митрофан Дикарів, але, щоправда, він відносив це передбачення до перших дванадцяти днів січня [22, с. 19].

Інколи дати прогнозування цим способом виходять за рамки різдвяно-новорічного періоду. У Самбірському районі (обстежені населені пункти — Черхава, Монастирець, Сприня, Звир) таким способом спостерігали за погодою в період з 1 до 12 грудня: «Першого грудне яка погода — і то се сповняє, другого грудне яка — то є січень, лютий, третього яка, четвертого яка — дощ чи погода — і троха се сповняє.

— Б. П. (Біляковський Петро): То в вас дванадцять днів грудня перших — то є цілий рік?

— Інформатор: До дванадцятото, дванадцять місяців» [5]. А у лемків в околиці Дуклі так передбачали погоду, спостерігаючи за дванадцятьма днями від дня св. Люції (13 грудня) [38, с. 67].

Тісно пов'язаними з цим способом були передбачення, засновані на спостереженнях за станом погоди на Святу вечерю. Зокрема, таким чином пророкували урожайний чи неурожайний рік, успіхи у певній галузі господарства. Це знайшло вираження у наступних прикметах: «Кидь на Різдво ясно — добрий рік буде. Кидь на Святий вечір звідяно — буде ся худоба добре плодити і буде много гороху. Теплі святка — молочні корови, світлі святка — несучі кури» [17, с. 5].

Практика спостереження за погодою на «вилію» (день перед Різдрвом) була поширеною також у волинян: зірки у різдвяний вечір пророкували добрий приплід для худоби та урожай ягід, а завірюха на саме Різдво означала хороше роїння бджіл [6, с. 5].

Свідченням вірування у залежність погоди в один період від стану погоди в інший виступають прикмети, пов'язані зі святкуванням Різдва у католиків. Хороша погода на католицьке Різдво віщувала погану погоду на різдвяні свята у християн східного обряду: «Якщо на польське Різдво погода добра, то на наше обов'язково буде погана» [1, с. 6]; «Казали: як на польське Різдво буде йти сніг, то на наші

свята тоді буде погода добра, а якщо погода¹ на польські свята, то на наші буде сніг» [1, с. 15].

Важливими для прогнозування майбутньої погоди були передбачення, основані на певних діях та спостереженнях, які проводились у переддень Нового року та в новорічну ніч. З огляду на характер цих дій можна виділити наступні методи прогнозування погоди та майбутнього урожаю:

Ворожіння по вуглинах. У новорічний ранок (або у передноворічну ніч) газдиня (чи господар) брала декілька вугликів із букових дров, кожен з яких відповідав певним предметам чи членам сім'ї, зокрема: «На найстаршу особу в хижі, і на всю челядь, і на худобу, на дни цілого тижня і на ниву (сівбу) на кожне насіння особно» [18, с. 37]. Залежно від того, як вуглик покривався попелом, робили висновок про наступний рік. Найкраще було, коли вуглик спопеліє повністю, адже це означало, що в наступному році все буде добре: «Чоловік буде здоров, худоба так само, день буде погідний і красний» [18, с. 37]. Зауважимо, що згадки про таке гадання відносно погоди зустрічаємо рідко. Водночас із описів інших народознавців зрозуміло, що таким типом прогнозування послуговувались переважно для передбачення саме людської долі чи майбутнього врожаю, і віра в те, що за допомогою вуглин можна здійснити правдиве передбачення, була доволі сильною [35, с. 194; 20, с. 84; 36, с. 84].

Ворожіння за допомогою цибулі. Цей спосіб був оснований на властивості цибулі втягувати сіль і виділяти при цьому рідину. Залежно від кількості цієї рідини прогнозували погоду на певний період. Володимир Шухевич описав побутування цього способу на Гуцульщині так: «На ніч кладуть на землю 12 половиц перекроєної цибулі, яку посипують рівно солню; тих 12 куснів цибулі означають 12 місяців в році. Досвіта на Новий рік дивляться, на якій цибулі сіль розпустилася; місяці, означувані отими цибулями, будуть мокрі, а тамті сухі» [35, с. 195].

Звичай передбачати погоду таким способом був поширений і на інших теренах України, що дає під-

стави вважати його загальноукраїнським. Проте зустрічаються деякі особливості, які конкретизують те, яким чином це могло відбуватись. Зокрема, Іван Беньковський писав, що для передбачення погоди у волинян «[...]береться цибулина, розрізається навпіл, і береться з неї 12 чашечок, які ставлять в один ряд. Кожній чашечці дається назва одного з 12 місяців року по порядку: січень, лютий і т. д. Потім у кожну чашечку кладеться грудочка солі, і так залишають чашечки на всю ніч перед новим роком. На наступний день дивляться, у якій чашечці під якою назвою місяця сіль розтанула — той місяць буде мокрий, а де сіль не розтанула — той місяць буде сухий» [6, с. 5]. Аналогічний зміст такого способу передбачення описує і М. Дикарев, але при цьому дещо деталізує. Зокрема, автор вказав, що чашечки цибулі на ніч ставили на комин, а вранці перевіряли, яка у них сіль. Більше того, етнограф зауважив, що сіль могла бути повністю розчинена, вогка або зовсім суха, — такі мають бути і місяці: «або сухі, або дощові, або гарні» [22, с. 19]. Щоправда, у літературі зустрічається згадка, що так могли передбачати погоду не на цілий рік, а лише на декілька днів наперед. Про побутування цього способу у Переяславському повіті писав Павло Чубинський: «1-е січня Св. Василія. Напередодні цього дня кладуть декілька цибулин, посипаних сіллю. Вранці господар розглядає їх; якщо сіль на цибуліні буде волога, то невдовзі потрібно очікувати невеликого дощу; якщо ж сіль дуже мокра — буде злива» [33, с. 1]. Зазначимо, короткотермінове передбачення погоди за допомогою солі є достовірною прикметою, і саме спостереження за тим, як вона мокріє, дає підставу прогнозувати атмосферні зміни, які повинні статися у найближчому майбутньому [28, с. 284]. Відносно можливого довгострокового прогнозування, то, на жаль, ця прикмета не може бути пояснена з раціональної точки зору, оскільки виражає наявний атмосферний стан. Хоча поширення варіанту з довгостроковим передбаченням підтверджує, що ця прикмета була загальновідомою у різних регіонах України. Відомості про використання цього способу пророкування погоди зустрічаються й у інших народів Європи, зокрема про спосіб ворожіння за «цибулинним календарем» у румунів згадує Антоній Мойсей [25, с. 71], у поляків його було описано Шимоном Гоне-

¹ Слово «погода» вживалось у декількох значеннях, воно могло бути відображенням наявного атмосферного стану (коли кажуть: «добра погода»; «погана погода»), і так і просто часто вживалось як означення хорошої погоди без означуваного прикметника, таким чином «погода» — хороша погода.

том [37, с. 62], подібним чином прогнозували погодні зміни і словенці, але замість цибулин як ємність для солі вони використовували букові трісочки [39, с. 344]. Проте зауважимо, що цим способом поляки та словенці послуговувались у ніч перед Різдвом.

Передбачення, в основі яких були **спостереження за станом погоди, видимістю зірок, атмосферними опадами**. За допомогою таких спостережень, як і на Різдво, могли передбачати врожай певних культур, майбутні заробітки, стан здоров'я, початок війни. На Закарпатській Бойківщині вірили: «Коли на Василя в ночі ясно і звіздяно, буде багато гороху і ягодів. Коли на Василя твердий мороз упаде, дуже уродить ся садовина» [17, с. 6]. Схожі повір'я побутували і на Гуцульщині: «На Василі як з долу ясно — то буде урожайливе літо, а як на долу хмарно, то буде літо нигодяне» [26, с. 27]; «Як на новий рік паде дощ, ворожать з того мир, як ухопить мороз — здорова, а як паде сніг, то будуть добрі зарібки в слідуючій році» [35, с. 202]; «Якщо на Василія падає сніг, це має означати неспокій у краю і між цісарями, так само як і вітер у цей день. Війна буде, якщо на новий рік є буря» [40, с. 26].

Важливість спостережень за погодою на Новий рік для передбачення урожаю підтверджується матеріалами з інших місцевостей України, причому об'єктами спостереження виступають також зірки, іній. Спостерігаючи за тим, як осідав іній, могли прогнозувати урожай хліба, причому також для цього могли застосовувати спеціальну систему дій. Щоб визначити який «хліб» вродить найкраще, на Вороніжчині брали соломку, ставили на ній пучками різні види збіжжя і залишали. На який пучечок на Новий рік випадав іній, те збіжжя мало вродити найкраще, і навпаки, ті, на які іній не випадав, могли не зародити [15, с. 114]. Схожим чином на Середньому Подніпров'ї спостерігали за інеєм на деревах, паморозь на Новий рік вважалась прикметою урожаю, а дерево без інею віщувало неврожай [23, с. 142].

При аналізі різдвяно-новорічного циклу погодних передбачень в українців Карпат простежуємо певні схожі риси, притаманні як різдвяним гаданням, так і тим, які проводились у новорічну ніч:

Можливість прогнозування погоди на весь наступний рік, саме це є основним мотивом у прикметах і практиках, які проводились.

Практично однакові об'єкти спостереження і висновки, які побудовані на основі цих спостережень, для визначення урожайного чи неурожайного року.

Динаміка «стартів» прогнозування, а саме розбіжності у термінах прогнозування, які фіксуються як у межах певного етнографічного району, так і в межах ширшої територіальної одиниці. Причому, незважаючи на цю динаміку, суть самої формули прогнозування залишається однаковою (найяскравіше це продемонстровано прогнозуванням погоди на рік за допомогою дванадцяти днів).

З огляду на це можна припустити, що спершу була лише одна дата прогнозування, коли проводили ці дії та спостереження (гадання по цибулинах, вуглинах, дванадцяти днях, зорях і т. п.) і яка пізніше була зміщена на інший день, що могло відбутись внаслідок релігійної реформи чи зміни календаря. Зважаючи на таку гіпотезу, важливою є думка Михайла Грушевського. Вчений припустив, що в землеробському календарі українців новий річний календарний цикл розпочинався місяцем, який передував Різдвяним святкам, на цей час припадав кінець одного господарського періоду і початок іншого. Цей цикл дослідник зіставив з римськими брумаліями². На його думку, обряди цього календарного циклу концентрувались навколо свята Введення і з часом більшість із них перемістилася до різдвяного циклу. Саме свято Введення в дослідника виступає початком нового господарського року, що підтверджується, з одного боку, звичаєм полазника (першого гостя), з іншого — народними прикметами, які виділяють це свято як початок нового сезону [14, с. 173—174]. З цієї думкою погоджується і дослідник народного календаря українців Карпат Ігор Чеховський [31, с. 165]. Народна метеорологія підтверджує гіпотезу вчених, оскільки передбачення погоди на певний відрізок часу проводилось саме у початок цього періоду, і це прямо пов'язує дії, спрямовані на прогнозування погоди, з «магією першого дня», яка, крім власне прогнозування, допомагала з'ясувати, яким буде урожай [29, с. 64].

Деяко повторюють вже вказані ворожіння на погоду та врожай, передбачення, в яких за основу спостережень брали стан погоди на день Водохреща. У

² Брумалії — свято на честь бога Діоніса, пристосоване до початку нового сільськогосподарського року, припадали на період з 21 листопада — 6 грудня [21, с. 17]

гуцулів в цей день було прийнято спостерігати за вітром: «Як на Відоршії вітрено, то буде вітрено цілий рік»; «Єк идут на проріз (освячувати воду на річку), а вітер ни гасит світло, то тот рік буде так само добрий на пасіку, бо не буде вітрений» [34, с. 31], відлига в цей день мала віщувати багато меду. На Закарпатській Бойківщині вважали, що як «на Водошії велика студінь, тогди добрий рік буде» [17, с. 6]. Схожі прикмети була записані і Василем Кравченком на Поліссі у с. Бежи: «Як на Крещеніє (19 січня) мороз — здорове літо буде, пасмурно — літо гниле»; «Як на крещенську неділю мороз пече і нема снігу, то на Петра буде погода, а як метелиця, то буде дощ» [7, с. 35]. Ці прикмети також засвідчують віру в залежність погоди в один день від погоди у інший.

Схожими рисами з прикметами — формулами прогнозування була наділена приказка, присвячена 29 січню: «На Петра Вериги розбиваються криги» та «Петра Вериги або поставит, або поломит криги. На Петра Вериги не перуть». В цей день, за церковним календарем, відзначають поклоніння чесним веригам (кайданам) святого апостола Петра.

На думку О. Воропая, «Петра Вериги» був останнім днем зими, що можна пояснити тлумаченням саме цієї приказки. Народознавець подав низку прикмет, приурочених до цього дня, зокрема: «Якщо напередодні Петра Вериги ніч місячна і на небі видно зорі, літо урожайне буде, а рік — щасливий. Якщо ніч понура, то й рік понурий: неврожай, пошесть на худобу»; «Як мороз у цей день — то літом спека» [13, с. 100]. Загалом вони повторюють вже наведені зразки, які стосувались Різдва, Нового року та Водохреща, що дає змогу припускати, що саме цей день, як, можливо, і Водохреща, первісно не використовувався для передбачення наступних погодних змін. Це підтверджується як відсутністю прикмет у інших джерелах, так і іншими віруваннями, які побутували в цей період часу. Зауважимо, ця приказка, як і відзначення цього дня, є малопоширена. О. Воропай, подаючи її, покликався на два джерела, це: «Народний календар...» М. Зубрицького [18, с. 40] та «Українські приказки, прислів'я і таке інше» М. Номиса [30, с. 63]. Прикмети, які він приурочує до цього дня, записані ним від одного інформатора — Свирида Галушки. При аналізі матеріалів, використаних народознавцем, було

з'ясовано, що ареалом поширення цієї паремійної формули була Західна Україна, і з великою долею вірогідності можна припускати, що вона побутувала саме на території Карпат та Прикарпаття. В інших записах кінця ХІХ — початку ХХ ст. приказка не згадується. Причому в тих матеріалах, де вона розміщена, жодних додаткових прикмет до неї не додано. Відносно самої формули, то вона, на нашу думку, може бути пояснена крізь призму інших обрядових дій, які проводились наприкінці січня і були пов'язані з днем Богоявлення (Водохреща). Згідно з народними уявленнями, після водосвяття заборонялось прати у річці, оскільки вода ще вважається свяченою. Нехтування такою заборонаю, на думку гуцулів, могло накликати на село бурю [26, с. 28]. Це табу могло накладатись на термін від одного до двох тижнів: «Перше не прали на ріці від Водохрещі цілі два тижні, бо съвячена вода, повідали, а тепер тиждень не перуть» [18, с. 39]; «Дев'ять днів не можна прати ні в хаті, ні за хатою, бо вода свячена» [4, с. 41]; «То свячені води, то з тиждень у ріку не прали [не прали на річці. — П. Б.], бо там світять [святять. — П. Б.] і всі води свячені йдуть» [4, с. 26]; «По Йордану два тижні не можна було прати, бо казали, що то свячена вода, то казали, щоб два тижні не користатися тов водов, аби там конє не мити, корову не мити, бо гріх» [4, с. 29]. День вериг св. Петра припадає на кінець дії заборони, і можна висловити припущення, що в цей день розбивали криги, щоб готуватись до прання на річці (хоча в сам день могли не прати), від чого, власне, і могла виникнути така приказка, також мотив розбивання (ламання чи спадання) суголосний з апокрифічними оповідями про вериги св. Петра, а отже ця дата не є календарною віхою рівня Різдва чи Нового року.

Важливим для прогнозування погоди та майбутнього врожаю було також свято Стрітіння (15 лютого за новим стилем). У цей день, згідно з народними уявленнями, зустрічаються зима і літо та змагаються між собою. Залежно від результатів цієї зустрічі прогнозували швидкий прихід літа або, навпаки, затяжні холоди. В прогнозуючій практиці це вилось у побутуванні деяких народних прикмет, найпоширенішою з яких була: «Як на Стрітіння півень нап'ється, то до Юрія віл напасеться». Ця прикмета, в основі якої лежало спостереження

за станом погоди впродовж дня, була поширена на всій території України і має доволі неоднозначне тлумачення. Із наявних джерел та літератури зрозуміло, що цією прикметою пояснювали як ранній прихід весни, так і могли означувати затяжну зиму.

Для ілюстрації цієї неоднорідності наведемо зразки прикмет, які були зафіксовані під час польових експедицій 2005—2011 рр. на теренах Бойківщини, історико-етнографічної Волині, а також матеріали, опубліковані сучасними дослідниками. Інформатори, розповідаючи про цю прикмету, зазначали: «Якщо на Стрітення тепло, то до Великодня вже буде багато трави і можна буде пасти худобу» (Старосамбірський р-н Львівської обл.) [1, с. 26]; «Як на Стрітення мороз, то буде ще шість неділь мороз, а як вода така, що кажуть, як півень напеться води, то буде весна рання» (Кременецький р-н Тернопільської обл.) [2, с. 20]; «Що зустрічається зима з літом. Кажали, як зима перемагає, то вже буде літо. Як на Стрітення півень води напеться, то на Юрія віл трави напасеться» (Богородчанський р-н Івано-Франківської обл.) [3, с. 43]; «Стрітення — казали, що стрічається зима з літом. Як на Стрітення сніг, то ціле літо таке буде непогода» (Богородчанський р-н Івано-Франківської обл.) [3, с. 83]. На Самбірщині вважали, що якщо на Стрітення «зі стріх потече, то сі зима приволоче. То буде довше зима» [5].

Олександр Васянович, дослідник традиційної метеорології поліщуків, аналізує цю прикмету так: «День Стрітення посідає важливе місце в народному календарі [...], якщо було тепло, капало зі стріхи або йшов дощ, то вважали, що перемогло літо, то ж варто очікувати гарної весни. Коли ж було холодно або йшов сніг, то переважила зима і вона ще довго тривалий час володарюватиме». Що цікаво, етнограф на підтвердження своїх слів наводить низку прикмет, записаних ним під час експедиційного дослідження Полісся, в яких також є суперечності: «Як на Стрічання п'євень води напеться, до хазяїн гора набереться. **Бо не скоро буде лето**»; «Як на Стрічання п'євень напеться води, то буде тепла весна» [10, с. 77; 8, с. 56; 9, с. 87].

Для того, щоб з'ясувати, яке тлумачення цієї прикмети може бути більш вірогідним для майбутнього прогнозування, ми спробували здійснити аналіз інформації про Стрітення у працях, що були опубліко-

вані в середині XIX — на початку XX ст., а також зіставити цю формулу прогнозування з іншими, які теж були приурочені до цього свята.

У М. Зубрицького вказано: «На Стрітення мороз перемаже тепло, то борше буде літо; а коли тепло перемаже мороз, довше подержит зима» [18, с. 40]. Схожий варіант знаходимо у «Гуцулах» Р. Кайндля: «Якщо в цей день відлига, то з одного боку треба сподіватись, що рік буде багатий медом, з іншого — що пізно настане весна» [20, с. 86]. А в праці Броніслава Густавіча вказано, що як на «громничну мороз, готуй, хлопе, віз, як на громничну з даху тече, то ще надовго зима приволоче» [37, с. 74].

Згідно з описом Михайла Максимовича: «Хуртовина цього дня вважається прикметою непогідної весни. Якщо буде на Стрітення мороз, то ждуть ранньої весни, а коли із стріх вода капле, то зима капатиме» [23, с. 143]. За свідченням Миколи Маркевича: «Це день, коли зима зустрічається з літом, якщо в цей день відлига і вода капає з дахів, зі стріх, то зима ще пролежить, якщо ж мороз, то весна наступить рано» [24, с. 53].

На користь того, що ця прикмета вказує на кінець зими, є інформація у календарі Михайла Пйотровського з Овруччини (Середнє Полісся): «Коли в цьому дні буває так тепло, що зо стріхи тече вода і сінешній поріг мокрий настільки, що вже в ньому когут може напиться води, це означає, що незабаром рік буде теплий та врожайний. Також пасічники ворожать і з того, що цей рік буде добрий на бджоли. Яле якщо на цьому дні буває холодно й мороз, то, згідно з думкою нашого селянина, це значить, що ще довго протягнеться зима й санна дорога триватиме ще стільки часу, скільки тривала до цього дня. Звідсіль і приповідка «громниця — зими половиця» [11, с. 296]. Відомості про таку прикмету у гуцулів знаходимо також у А. Онищука: «Як на Стрітення тепло, то перемагає літо, а як би нігде не капнула стріха, то зима мусит ще додержати. Бо то в той день стрічаєсі зима на літом та й муцують сі, котра котрого перемаже» [26, с. 29].

Аналіз наведених матеріалів показує, що ця прикмета вже в середині XIX ст. трактувалась неоднозначно. Проте, крім цієї прикмети, до дня

Стрітєння були приурочені й інші спостереження, на основі яких також могли передбачати майбутній стан погоди чи урожай.

Одним із таких прикмет-передбачень жителів Карпат та Прикарпаття було спостереження за поведінкою ведмедів на день Стрітєння. Згідно з відомостями, які зафіксував Р. Кайндль, вважалося, що якщо «в день Стрітєння ясно і сонячно, то ведмідь повинен вийти з свого барлогу, щоб краще доглянути його, якщо ж у цей день холодно, то ведмідь з барлогу не виходить, але швидше настане весна» [20, с. 86]. Схожий варіант цієї прикмети було записано Зігмундом Верчовським у Тарнобжеському повіті в Західній Галичині (сучасне Підкарпатське воєводство, Польща) [40, с. 194] та Б. Густавічем на Лемківщині [37, с. 74]. Згадки про поширення таких спостережень фіксуються і в наш час, зокрема, на Богородчанщині вважають: «На Стрітєння, як сонце гріє — як медвідь видить свої тині, то ше буде негода, ше він сховається. А як не видить тині, то скоро весна буде» [3, с. 20]; «Та як [на Стрітєння] студінь, то, чую, люди кажуть: ой, буде ведмідь буду [барліг. — П. Б.] валети, бо дуже студінь. А як тепло, то буде будувати, бо потім ше буде студінь» [3, с. 50].

Важливим аспектом, який певною мірою підтверджує думку про те, що відлига на Стрітєння означала продовження зими, є прикмети-передбачення, за допомогою яких визначали успіх у господарському році чи сезоні. Такими прикметами виступали: «Як нап'ється півень води, набереється орач біди». Згідно з поясненням Павла Чубинського, відлига віщувала затяжну зиму і господарі мусили зберігати пашу та хліб [32, с. 6]. Дещо розширеним варіантом цього передбачення є прикмета, записана В. Кравченком: «Як на Стрітєніє нап'ється півень води під порогом, то за півня можна хліб купити, буде дешевий хліб, а як віл нап'ється, то й за вола трудно купити» [7, с. 35]. На Лемківщині вірили, що якщо капає зі стріхи, то викапає усе сіно із стайні, тобто буде ще довго холодно [27, с. 132].

Крім передбачень, пов'язаних з відлигою, з днем Стрітєння були пов'язані ще деякі прикмети, за допомогою яких могли передбачати майбутній урожай окремих культур. Для цього могли спостерігати за тим, коли падає сніг у цей день: «Коли на Стрітєння сніг рано паде, раннє сіяння буде добре, коли із

полудня паде — пізніше сіяння удасться, а коли лиш із вечора паде, пізнє сіяння буде добре» [17, с. 6]. Довгі бурульки на даху обіцяли хороший урожай моркви, а інії на деревах віщували багато фруктів [37, с. 74]. Цікавий спосіб передбачення майбутнього урожаю, що побутував у гуцулів, був описаний В. Шухевичем. Згідно з цим способом, на Стрітєння на дворі клали яйце. Якщо воно тріскало [очевидно від морозу. — П. Б.], то це мало означати хороший урожай кукурудзи, якщо ж ні — мав бути хороший урожай картоплі чи хліба [34, с. 210].

Аналізуючи стрітєнський цикл погодніх передбачень, можна зробити наступні висновки:

- Основною ідеєю стрітєнських прикмет було прогнозування затяжної зими чи ранньої весни;
- Об'єктом спостереження у цьому випадку міг бути стан погоди (відлига чи мороз) та поведінка певних тварин. З огляду на поширеність формули «якщо півень нап'ється на порозі...» зрозуміло, що таким об'єктом, як правило, виступали свійські птахи.
- Уже за матеріалами з середини ХІХ ст. простежується неоднозначне трактування прикмет стрітєнського циклу. Ця неоднорідність зустрічається в окремо взятих етнографічних районах, тому, на нашу думку, її не можна сприймати як локальний варіант побутування цієї формули прогнозування. Неоднозначне тлумачення цієї прикмети може свідчити про те, що вже в ХІХ ст. її первісне пояснення було призабуте. Внаслідок цього вона саме в такому стані була записана дослідниками календарної обрядовості.
- Більш поширеним варіантом була прикмета, згідно з якою відлига на Стрітєння означає продовження зими. Це підтверджується записами М. Максимовича, М. Маркевича, П. Чубинського, Р. Кайндля, М. Зубрицького. Також саме таке трактування збігається із супутніми прогнозуваннями за поведінкою диких тварин, та приказками, які були своєрідними прикметами — передбаченнями («Як нап'ється півень води — набереється орач біди»; «На Стрітєння як з стріх потече, то ся зима приволоче»).

Можемо констатувати, що різдвяно-стрітєнський цикл погодніх передбачень займав важливе місце в обрядовій практиці населення Карпат. Метою дій та спостережень, які проводились, було довготермінове прогнозування погоди на цілий наступний рік (різдвяно-новорічний цикл) та прийдешню весну

(стрітенський цикл). Також не менш важливим був цей період для прогнозування майбутнього урожаю чи долі людини у наступному році.

На основі проаналізованого матеріалу зрозуміло, що карпатський матеріал дуже тісно переплітається з фактичним матеріалом з інших етнографічних районів України і є цінним джерелом для уточнення тих прогнозуючих практик, які мають неоднозначне тлумачення.

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — Архів ЛНУ імені Івана Франка). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 118 Е. — 27 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Народна метеорологія», зафіксовані студентом третього курсу Біяковським Петром Володимировичем 6—21 липня 2005 р. у Старосамбірському районі Львівської області).
2. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 148 Е. — 46 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми: «Народна метеорологія», зафіксовані студентом четвертого курсу Біяковським Петром Володимировичем 6—21 липня 2006 р. у Кременецькому районі Тернопільської області).
3. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 254 Е. — 90 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми: «Весняна календарна обрядовість», зафіксовані студентом третього курсу Пуківським Юрієм Володимировичем 10—24 липня 2008 р. у Богородчанському районі Івано-Франківської області).
4. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 19. — Оп. 17. — Спр. 246 Е. — 51 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Народні вірування, пов'язані з погодою», зафіксовані студентом п'ятого курсу Біяковським Петром Володимировичем 10—18 липня 2008 р. у Богородчанському районі Івано-Франківської області).
5. Архівні матеріали з особистого архіву автора. (Польові етнографічні матеріали до теми «Народна метеорологія», зафіксовані Біяковським Петром Володимировичем 6—10 липня 2011 р. у Самбірському та Дрогобицькому районах Львівської області).
6. Беньковський Ів. Поверья, обычаи, обряды, суеверия и приметы, приуроченные к «Риздвяным Святам» / Ив. Беньковский // Киевская старина. — 1896. — Т. LII. — Кн. 1. — С. 1—9.
7. Васянович О. Народна метеорологія у науковому доборку Василя Кравченка / О. Васянович // Матеріали до української етнології : зб. наук. праць. — К. : Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, 2003. — Вип. 3 (6). — С. 33—38.
8. Васянович О. Народні метеорологічні знання поліщуків / Олександр Васянович // Берегиня. — 2005. — № 2 (45). — С. 53—64.
9. Васянович О. Метеорологічні прикмети в народному календарі українців Полісся / Олександр Васянович // НТЕ. — 2005. — № 2. — С. 86—92.
10. Васянович О. Якщо кіт качається в клубок... (метеорологічні знання та вірування жителів Малинщини) / Олександр Васянович // Берегиня. — 2003. — № 4. — С. 15—22.
11. Возняк М. Народний календар із Овруччини 50-х років XIX століття у записі Михайла Пйотровського / Михайло Возняк // Записки Наукового товариства імені Шевченка / ред. Р. Кирчів, О. Купчинський. — Львів, 1995. — Т. ССXXX : Праці Секції етнографії та фольклористики. — С. 303—351.
12. Волеваха М.М. Атмосферні явища і прикмети погоди / М.М. Волеваха. — К. : Радянська Україна, 1958. — 32 с.
13. Воропай О. Звичаї українського народу / О. Воропай — К. : Школа, 2009. — 384 с.
14. Грушевський М. Історія української літератури / Михайло Грушевський ; упоряд. В.В. Яременко ; авт. передм. П.П. Кононенко ; приміт. Л.Ф. Дунаєвської. — К. : Либідь, 1993. — Т. 1. — 392 с. — (Літературні пам'ятки України).
15. Дикарев М. Народний календар Валуйського повіту (Борисівської волости) у Вороніжчині / Митрофан Дикарев // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1905. — Т. VI. — С. 114—204.
16. Жарков С.Н. Народные приметы и предсказания погоды. В помощь учителю при проведении с учащимися наблюдений над погодой / С.Н. Жарков — М. : Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1954. — 168 с.
17. Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Русси / Юрій Жаткович // Етнографічний збірник. — Львів, 1896. — Т. II. — С. 1—38.
18. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив[']язані до днів в тижні і до рокових свят (Записані у Мшанці Староміського повіту і по сусідніх селах) / Михайло Зубрицький // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1900. — Т. III. — С. 33—60.
19. Ількевич Г. Галицькі приповідки та загадки / Григорій Ількевич. — Відень, 1841. — 125 с.
20. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Р.Ф. Кайндль; пер. з нім. (за вид. 1884 р.) З.Ф. Пенюк ; післямова О.М. Масана. — Чернівці : Молодий буковинець, 2000. — 208 с. : іл.
21. Ковальчук Я. Свята на Україні у звичаях та забобонах / Я. Ковальчук. — Харків ; К. : Державне видавництво України, 1930. — 111 с.
22. Крамаренко М. [Дикарев М.] Різдвяні святки в станиці Павлівській Єйського одділу, на Чорномор'ї / М. Крамаренко // Етнографічний збірник. — Львів, 1895. — Т. 1. — С. 1—24.
23. Максимович М. Дні та місяці українського селянина / Михайло Максимович ; упоряд., перек. з рос.,

- вступ. стаття та прим. В. Гнатюка. — К. : Обереги, 2002. — 189 с.
24. *Маркевич Н.А.* Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / Н.А. Маркевич // *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упоряд., прим. та біографічні нариси А.П. Пономарьова, Т.В. Косміної, О.О. Боряк.* — К. : Либідь, 1991. — С. 52—169. — (Пам'ятки історичної думки України).
 25. *Мойсей А.* Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини / Антоній Мойсей. — Чернівці : Друк-арт, 2008. — 320 с.
 26. *Онищук А.* Народний календар. Звичаї й вірування прив[']язані до поодиноких днів у році, записав у 1907—1910 р. в с. Зелениці, Надвірнянського пов. / Антін Онищук // *Матеріали до української етнології.* — Львів, 1912. — Т. XV. — С. 1—61.
 27. *Остапик О.В.* Одиниці виміру, народні прикмети та народний календар / О.В. Остапик // *Лемківщина. Історико-етнографічне дослідження: в 2 т.* — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2002. — Т. 2 : *Духовна культура.* — С. 127—137.
 28. *Скрипник Г.* Народна метеорологія / Г. Скрипник // *Українці: історико-етнографічна монографія : у 2 кн.* — Опішне : Українське народознавство, 1999. — Кн. 2. — С. 284—285.
 29. *Токарев С.А.* Приметы и гадания / С.А. Токарев // *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Исторические корни и развитие обычаев.* — М. : Наука, 1983. — С. 55—67.
 30. *Українські приказки, прислів'я і таке інше.* Уклад М. Номис / упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. — К. : Либідь, 1993. — 768 с. (Літературні пам'ятки України).
 31. *Чеховський І.Г.* Демонологічні вірування і народний календар українців Карпатського регіону / І. Чеховський. — Чернівці : Зелена Буковина, 2001. — 303 с. — (Синкретизм і традиція в культурі населення Українських Карпат і Середнього Подністров'я).
 32. *Чубинский П.П.* Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования / П.П. Чубинский. — СПб., 1872. — Т. 3 : *Народный дневникъ.* — 486 с.
 33. *Шекерик-Доників П.* Рік у віруваннях гуцулів (вибрані твори) / Петро Шекерик-Доників. — Верховина : Гуцульщина, 2009. — 352 с.
 34. *Шухевич В.* Гуцульщина. Ч. 4 / Володимир Шухевич // *Матеріали до українсько-руської етнології.* — Львів, 1904. — Т. VII. — 272 с. : іл.
 35. *Falkowski J.* Na pograniczu Lemkowsko-Bokowskiem: zarys etnograficzny / Jan Falkowski, Bogdan Pasznycyki. — Lwów, 1935. — 126 s.
 36. *Gonet S.* Kilka szczegółów z wierzeń ludu / Szymon Gonet // *Lud : Kwartalnik etnograficzny.* — Lwów, 1896. — Т. 2. — С. 62—63.
 37. *Gustawicz B.* O ludzie Podduklańskim W ogólnosci, a Iwoniczanacn w szczególności / Bronislaw Gustawicz // *Lud : Kwartalnik etnograficzny.* — Lwów, 1900. — Т. 6. — С. 36—80.
 38. *Miklawiec P.* Zwyczaje, zabawy i zabobony ludu słoweńskiego w południowej Styryi / Piotr Miklawiec // *Lud : Kwartalnik etnograficzny.* — Lwów, 1902. — Т. 8. — С. 337—350.
 39. *Wäigel L.* O huculach. Zarys etnograficzny / L. Wäigel. — Kraków, 1887.
 40. *Wierzchowski Z.* Materjaly etnograficzne z powiatu Tarnobrzieskiego i Niskiego w Galicyi / Zygmund Wierzchowski // *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej.* — Kraków, 1890. — Т. XIV. — С. 145—251.

Petro Bilyakovskyy

ON CHRISTMAS-CANDLEMAS CYCLE
OF WEATHER FORECASTS
IN CARPATHIAN UKRAINIANS'
TRADITIONAL FOLK CALENDAR

The article written on the basis of field data, published sources and historiography has brought some results of analytic studies in the long-term means of weather forecast in connection with winter cycle of calendar holidays. The main means of forecasts as well as objects of observation have been described and characterized. The significance of forecasts as for agricultural works has been investigated.

Keywords: Candlemas, Christmas, forecast, calendar, weather.

Петр Биляковский

РОЖДЕСТВЕННО-СТРЕТЕНСКИЙ ЦИКЛ
ПОГОДНЫХ ПРЕДСКАЗАНИЙ
В НАРОДНОМ КАЛЕНДАРЕ
УКРАИНЦЕВ КАРПАТ

В статье на основе полевых материалов, опубликованных источников и историографии автор анализирует долгосрочные способы предсказания погоды, приуроченные к зимнему циклу календарных праздников. Характеризует основные способы предвидения и объекты наблюдений. Исследовано значение предсказаний для сельскохозяйственных работ.

Ключевые слова: Рождество, Стретение, предсказание, погода, календарь.